

Список використаних джерел

1. Еталони природи Вінниччини: [монографія] / О.В. Мудрак, Г.В. Мудрак, В.М. Поліщук та ін.; за заг. ред. О.В. Мудрака. Вінниця: ТОВ “Консоль”, 2015. 540 с.
2. Закон України “Про екологічну мережу України” <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text> (дата звернення: 11.05.2023).
3. Мудрак О. В., Мудрак Г.В. Заповідна справа: навч. посіб. для студентів галузі знань 10 “Природничі науки”. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 640 с.
4. Мудрак О.В., Матвійчук О.А., Мудрак Г.В., Матвеев М.Д., Дребет М.В., Осадчук І.С., Ганчук М.М. Раритети тваринного світу Поділля: стан, загрози, збереження [Монографія]. За заг. ред. О.В. Мудрака. – вид. 2-е, випр. і доп. Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД” 2018. 594 с.
5. Мудрак О.В., Мудрак Г.В. Особливості збереження біорізноманіття Поділля: теорія і практика: [монографія]. Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2013. 320 с.
6. Мудрак О.В., Мудрак Г.В., Щерблюк А.Л. Науково-методичні і практичні засади оцінювання ключових територій екомережі Східного Поділля за основними критеріями їх формування. *Ukrainian hydrometeorological journal*. 2021. №28. С. 77-91.

УДК 378.14:504 (073)

Тарасенко Г.С., д. п. н., професор,
професор кафедри екології, природничих
та математичних наук
КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”
Євич Лариса Валеріївна
здобувач вищої освіти
спеціальності 101 “Екологія”
ступеня вищої освіти “Магістр”
КЗВО “Вінницька академія безперервної освіти”

ФОРМУВАННЯ НОВОГО ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ШЛЯХ ДО ЗБЕРЕЖЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті розглядається актуальна глобальна проблема екологічного виховання та основні принципи збереження навколишнього природного середовища. Підкреслено, що особлива увага приділяється екологічній освіті, яка має забезпечити молоде покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства. Це також має допомогти молоді зрозуміти багатогранну цінність природи для суспільства в цілому і кожного зокрема, знавчити її нормам правильної поведінки в процесі співробітництва у тандемі з природою, розвивати прагнення та вміння брати активну участь у збереженні навколишнього середовища.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічна освіта, виховання молоді, професіоналізм, навколишнє середовище.

В умовах сьогодення актуальним питанням, яке має вміти вирішувати людство, постали екологічні проблеми: забруднення ґрунтів, повітря, сховищ токсичних речовин, зникнення рідкісних видів рослин і тварин, озоніві діри, збереження генофонду та інші. Головною причиною всіх проблем природи завжди була людина, адже не усвідомлюючи своїх дій вона завдає шкоди навколишньому середовищу. Тому нині перед учителями дуже гостро стоїть завдання екологічного виховання молоді. Таке виховання має починатися з раннього шкільного віку і враховувати психологічні та моральні особливості учнів [2].

Сьогодні перед сучасним вчителем постала важлива проблема – формування в учнів екологічних знань, умінь і навичок. Завдяки високому професіоналізмі педагог намагається розвинути екологічну культуру дитини, допомагає їй усвідомити важливість взаємозв'язків в житті людини і природи. Учитель приділяє особливу увагу до освітнього процесу, інформуючи учнів про навколишнє середовище, щоб виробити в них необхідне ставлення до неї. Дуже плідною і структурною

є також ідея переростання виховних теоретичних аспектів екологічної роботи вчителя в розгалужену систему природоохоронної роботи. Науково-дослідна робота, участь у добровільних природоохоронних товариствах, організація екологічних експедицій, створення загонів охоронців природи – все це необхідно вживати для збереження навколишнього середовища. При цьому все це повинно мати науково-теоретичне обґрунтування. Необхідно використовувати такі форми екологічної роботи вчителя, яка забезпечується конкретними навичками організації охорони природи серед учнів - створення зелених патрулів, вирощування лікарських трав; підгодовування диких звірів і птахів; обстеження окремих територій і вивчення антропогенного впливу на природу, виявлення та охорона джерел, рідкісних об'єктів природи, створення місцевих Червоних книг, охорона пам'яток природи місцевого значення та ін.

Теоретико-методологічні основи екологічної освіти формувалися під впливом гуманістичних ідей світових мислителів різних епох – Платона, Я. Коменського, І. Песталоцці, Ж. Руссо, а також вітчизняних мислителів і вчених В. Вернадського, О. Захаренка, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін. Загальнопедагогічні та психологічні аспекти екологічного виховання молоді відображені в працях українських учених С. Гончаренка, Л. Лук'янової, Н. Ничкало, С. Сисоєвої, Л. Хомич та ін. Проблеми екологічного виховання досліджували Б. Йоганзен, Л. Моторна, О. Мудрак, Н. Негруца, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, Н. Рідей, С. Совгіра, Г. Тарасенко, С. Шмалей та ін. Формування екологічної культури особистості окреслили в своїх працях С. Глазачов, Б. Навроцький, С. Петров. Методиці екологічного виховання присвячено праці О. Біди, Н. Ващенко, Г. Глазачова, Т. Іванової, А. Ільїної, Н. Кардешук, Л. Нарочної та ін.

Від успішної реалізації екологічної освіти та розвитку нового екологічного мислення великою мірою залежить майбутнє навколишнього середовища. Що таке екологічне виховання та освіта? Ми розглядаємо це як психолого-педагогічний процес, спрямований на засвоєння наукових основ природокористування, формування відповідних практичних навичок, формування певних орієнтирів, активної позиції людини в галузі охорони природи.

У 90-ті роки велика увага приділялася проблемі методичної організації екологічного виховання. У цій сфері можна виділити дві основні тенденції. Деякі спеціалісти вважали за необхідне розробити окремий предмет «екологія», який необхідно включити в зміст освіти на різних рівнях, оскільки екологічна освіта не рівнозначна біологічній, хоча вони тісно пов'язані між собою. Інші стверджували, що більш ефективною є «екологізація» всіх об'єктів освіти, оскільки екологічні проблеми носять глобальний, внутрішньодисциплінарний характер.

У дискусіях, присвячених проблемам екологічного виховання, виникає питання про те, що необхідно виділити: «навколишнє середовище» («довкілля») або «світ природи». У першому випадку екологічне виховання має бути спрямоване: по-перше, на формування систем картин світу природи як сукупності конкретних природних об'єктів (та їх комплексів), по-друге, на суб'єктивно осмислене ставлення до природних об'єктів, що мають унікальну цінність і, по-третє, стратегії та технології непрагматичної співпраці з ними. Перша орієнтація в екологічній освіті (на «природу як довкілля») була найбільш розвиненою в світі і підтримувалася на міжнародному рівні.

Основними принципами збереження навколишнього середовища є:

- пріоритет екологічної безпеки, необхідність порушення екологічних стандартів, норм і лімітів використання природних ресурсів під час здійснення господарської, адміністративної та іншої діяльності;
- екологічне забезпечення безпеки довкілля для життя і здоров'я людей;
- профілактичний характер заходів з охорони навколишнього природного середовища;
- екологічність фінансового виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження інноваційних технологій;
- збереження просторово-видової різноманітності та цілісності природних лінз і комплексів;
- науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних і соціальних інтересів суспільства на основі поєднання внутрішньодисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук і прогнозування стану навколишнього природного середовища;

- необхідність екологічної експертизи;
- демократизм у прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього природного середовища, формування в людей екологічного погляду на світ;
- науково обґрунтоване встановлення норм впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище;
- безоплатне загальне користування природними ресурсами та платне спеціальне користування природними ресурсами для здійснення господарської діяльності;
- штраф за забруднення навколишнього природного середовища або погіршення якості природних ресурсів, відшкодування шкоди, заподіяної законодавством про охорону навколишнього природного середовища;
- вирішення питань охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів з урахуванням ступеня антропогенної мінливості територій, сукупної дії факторів, що негативно впливають на екологію;
- поєднання заходів стимулювання та відповідальності в питаннях охорони навколишнього природного середовища;
- вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі міждержавного співробітництва (Законодавство України про охорону навколишнього природного середовища, 2000, с. 4-5).

Серед багатьох аспектів збереження природи, важливе значення має педагогічний аспект, який включає систему виховання, спрямовану на виховання людини культури поведінки у спілкуванні з природою, а також високої громадянської відповідальності за збереження навколишнього середовища.

Безпосереднє спілкування з природою є невичерпним джерелом високих моральних почуттів. Формування ставлення людини до природи входить у загальну систему виховання, оскільки все «духовне життя людини безпосередньо пов'язане з природою» [3].

Враховуючи низький рівень екологічної освіти та знань населення з питань збереження довкілля, для прискорення процесу «екологізації» свідомості громадян необхідно:

- для правового, науково-методичного, фінансово-економічного розвитку закладів освіти пріоритетними мають бути напрямки активного екологічного виховання дітей та молоді;
- розробити та затвердити план проведення видання навчально-методичної літератури екологічного змісту для загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів [1].

Немає єдиної системи виховання, створеної в процесі розвитку педагогічної ідеї, проголошеної єдиним методом впливу на особистість учня як «панацеї» від усіх плутанин і деформацій його ставлення до навколишнього світу. Навпаки, провідні педагогічні ідеї світової цінності завжди виступали проти феномену «синтетичного» освітнього процесу, зорієнтованого на глобальний результат космосу та земної цінності [7].

Розробка цілей і завдань екологізації повинна ґрунтуватися на визначенні сутності екологічної підготовки відповідно до підходів, визнаних у міжнародній педагогічній практиці. Згідно з визначенням, прийнятим на першій міжнародній конференції з педагогічних питань екології (США, 1970 р.), екологічна освіта пояснюється як безперервний процес засвоєння цінностей і понять, які забезпечують розвиток здібностей і відносин, необхідних для усвідомлення і оцінка взаємозв'язків між людьми, їх культурою та середовищем [7].

Поєднання завдань екологічного й естетичного виховання має реалізовуватися в конкретних формах взаємодії вчителя зі школярами – ці форми мають забезпечувати екологічно обґрунтоване повноцінне оволодіння природою на основі активізації культурної діяльності як учителя, так і учнів. Діяльність з освоєння природи можлива, якщо враховувати культуру, яка містить елементи творчості і має цінність.

Освітній процес як складова професійної діяльності вчителя в системі ЗЗСО має не нав'язувати вчителю навички користування сталими формами світу, а формувати необхідність постійного пошуку й оновлення методів адекватного впливу на ставлення дітей до природи з першочерговою увагою до механізмів активізації культурної діяльності.

Таким чином, актуальні завдання вчителя для реалізації завдань еколого-естетичного виховання передбачають концептуально-теоретичне осмислення педагогом особливостей взаємодії естетичного та екологічного світогляду в системі «суспільство – культура – природа».

Кваліфікаційна характеристика вчителя будь-якої професії передбачає його професійну готовність до реалізації завдань екологічного виховання. Проте цілісної концепції, яка б формувала соціально-екологічні функції вчителя незалежно від типу предмета, досі не розроблено. Аналіз сучасної теоретико-методичної науки щодо екологічної підготовки вчителя засвідчує, що в цьому аспекті система підготовки вчителя не має єдиного уявлення.

Ми бачимо, що екологічна освіта покликана дати підростаючому поколінню наукові знання про взаємозв'язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранну цінність природи для суспільства в цілому і кожного зокрема, створити вимогливість у спілкуванні з навколишнім середовищем, навчати правильної поведінки у процесі взаємодії з нею, розвивати прагнення та вміння брати активну участь у збереженні навколишнього природного середовища.

Успішна реалізація екологічного виховання учнів значною мірою залежить від дотримання ряду педагогічних умов. Головною умовою ефективного формування екологічної культури науковці вважають поєднання навчального матеріалу належного змісту з практичною діяльністю школярів у природному середовищі [4].

Отже, екологічне виховання необхідно проводити в сім'ї, дошкільних закладах, у школах, університетах. Велике значення має екологічна робота в школі, адже це формує екологічну культуру учня, а також велику роль відіграє спілкування з природою. Прищеплення дітям любові до природи, їхнє екологічне виховання забезпечують підростаюче покоління науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства.

Розвиток екологічного мислення та екологічної культури школярів буде відбуватися успішно, якщо під час освітнього процесу забезпечити такі методичні умови:

- залучення учнів до систематичної екологічної діяльності задля формування екологічної свідомості й ціннісного ставлення до природи;
- урізноманітнення форм і методів навчання задля набуття школярами досвіду екологічно зорієнтованої діяльності, формування екологічної поведінки;
- забезпечення єдності навчальної і позааудиторної роботи з географії, хімії, біології і екології спрямованої на формування екологічної культури підростаючого покоління.

Список використаних джерел

1. Бойко Я. Особливості моделей формування екологічної культури майбутніх громадян в США. Інновації в сучасній освіті: український та світовий контекст: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (16 квітня 2021). Умань: Візаві, 2021. С. 50–54.
2. Горова М.П. Проблема виховання екологічної громадянськості студентів. URL: <https://www.mnau.edu.ua/>
3. Дубовий В. І. Екологічна культура : навч. посіб. Херсон: Грінь Д. С. 2016. 256 с.
4. Моторна Л. В. Системний підхід у сфері екологічної освіти та виховання у ВНЗ I-II рівнів акредитації. Проблеми освіти: науково-методичний збірник. Третій спецвипуск, 2006. С. 333-337.
5. Назаренко Т. Г. Формування в учнів екологічної компетентності на уроках географії. Український педагогічний журнал, № 1. Київ, 2017. С. 59–65.
6. Совгіра С. В. Характеристика компонентів екологічної культури майбутніх фахівців. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/handle/6789/10362>.
7. Тарасенко Г., Мудрак О., Мудрак Г., Нестерович Б. Екологізм освітнього процесу як запорука успішного світоглядного виховання молодих поколінь. *Paradygmacyjne aspekty i dylematy rozwoju nauk i edukacji* [monografia] / [red.: J. Grzesiak, I. Zymomrya, W. Ilnytskyj]. Konin–Užhorod–Melitopol–Chersoń–Krzywy Róg: Posvit, 2019. С. 163-174. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/24659/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%8F.pdf>
8. Tarasenko G. Cultural and educational functions of pedagogical education while solving environmental problems of society (search aspect of methodological approaches). *Український педагогічний журнал*: Інститут педагогіки НАПН України. 2018. № 4. С. 3 -5.